

Олександр Маслак

Політична філософія Юрія Русова

У статті висвітлюються основні положення політичної філософії Юрія Русова у контексті історії українського консерватизму та традиціоналізму XX ст.

The article is dedicated to main ideas of Yuri Rusov's political philosophy in the context of the history of ukrainian conservatism and ukrainian political thought of the XX century.

Філософсько-політичні ідеї Юрія Русова нині майже невідомі широкому колу дослідників історії української філософії та політичної думки. За весь період після 1991 р. в Україні не було здійснено жодного перевидання текстів цього неординарного, хоча й контроверсійного, автора. Так само не удостоїлися його ідеї й більш-менш докладних критично-аналітичних досліджень. Між тим, дослідження творчості Юрія Русова, а саме його філософсько-політичних ідей, є актуальним з кількох причин. Насамперед, подібне дослідження є цікавим у контексті аналізу еволюції політичної філософії українського консерватизму. Оскільки Юрій Русов, як один із активних діячів Гетьманського руху у 1940-х рр., деякою мірою оновив (або, принаймні, зробив спробу оновлення) його ідейне обличчя, сформоване у 1920-х рр. В'ячеславом Липинським. Цікавим є дослідження творчості Юрія Русова також і у контексті дослідження різноманітних впливів на еволюцію політико-філософських ідей Дмитра Донцова, адже одним із важливих етапів такої еволюції була спільна діяльність Юрія Русова та Дмитра Донцова у колі бухарестського часопису «Батава», під час якої остаточно сформульовано концепти, які стали визначальними у творчості ідеолога «чинного націоналізму», та символізували початок «традиціоналістичного» періоду його творчості. Цікавою є творчість Юрія Русова також і в контексті спроб створення ним синтетичного

бачення української політико-правової традиції та її світоглядного обґрунтування. Тож метою даної статті є огляд основних філософсько-політичних ідей Юрія Русова та спроба їх попереднього узагальнення та аналізу, що може послужити вихідним пунктом подальшого дослідження означеної проблематики.

Юрій Русов був молодшим сином видатних діячів українського руху поч. XX ст. Софії та Олександра Русових та братом співзасновка Революційної української партії Михайла Русова [5, с. 106]. За своїм основним фахом він був вченим-іхтіологом високого рівня, що отримав авторитетне міжнародне визнання [3, с. 3; 4, с. 1]. Разом із тим, у 1923 р. Юрій Русов здобув докторат у Віденському університеті в ділянці філософії [3, с. 3] та був автором та редактором публікацій присвячених філософсько-політичній тематиці. Зокрема, у 1940-41 рр. навін був редактором невеличкого емігрантського часопису «Батава» (де він серед іншого опублікував свою працю «Матеріали до націонал-державництва» [7; 8; 9; 10; 11], кілька чисел якого вийшло у Бухаресті і на сторінках якого було сформульовано концепцію «національного традиціоналізму», що стала центральною у творчості Дмитра Донцова, Юрія Русова та Наталії Геркен-Русової у воєнний та післявоєнний період. Також Русов був якийсь час активним діячем Гетьманського руху (очолював у період Другої світової війни гетьманську «Українську Громаду» в Ні-

меччині, у 1948-49 роках був редактором гетьманського друкованого органу у Канаді «Український робітник»). Як згадує інший діяч українського гетьманського руху Мирон Королишин, Русов «світоглядом стояв між націоналістами, радше між Д. Донцовим, і Гетьманством» [2]. Саме завдяки Юрієві Русову, в роки Другої світової війни відбувалися часті зустрічі Донцова з Павлом Скоропадським, а під час редакторства Русова у «Українському робітникові», Донцов став дописувачем цього гетьманського пресового органу. При тому слід зауважити, що така ідейна близькість як до гетьмансько-консервативного, так і до націоналістичного крила українського еміграційного політикуму не заважала Русову виносити досить критичні судження про обидва середовища (див. напр. [10, с. 7-13]). Також важливим, в контексті досліджуваної теми, є зазначити і філософські уподобання Юрія Русова. Мирон Королишин характеризує Русова як шанувальника філософії Сковороди, («сковородинця») який у часи Другої світової війни: «давав доповіді про Сковороду, або його думками переплітав інші теми, пов'язані з німецькою політикою в Україні, Для цього він підбирав дотепні вислови Сковороди» [2]. Цікаво зазначити, що творчість Дмитра Донцова після 1940-х років так само характеризується частим цитуванням Григорія Сковороди. Власне, часто цитовані ними обома слова Сковороди «Дух животворить», можна вважати спільним епіграфом до їхньої творчості післявоєнного періоду.

Найбільш повним викладом філософсько-політичних поглядів Юрія Русова була його книга «Душа народу і дух нації», що вийшла у 1948 р. у Філадельфії. На сторінках цієї роботи Русов намагається створити синтетичну полі-

тичну філософію, та заснований на ній погляд на українську історію, сьогодення та майбутнє.

В основі політичної філософії Юрія Русова лежить бачення політичної та соціальної сфери як поля боротьби ідей: «Серед сучасної мішанини ідей, понять, концепцій, прагнень, соціальних і політичних проблем і тих манівців, у яких все більш заплутується людство, можна вже з деякою виразністю бачити боротьбу двох світів. Це є та боротьба, яку наш філософ Гр. Сковорода ще перед 150-ти роками накреслив у своїй загадковій і повній містичного змісту поемі «Брань Архистратига Михаїла з Сатаною» [6, с. 3]. Однак вияви цієї боротьби у наявній українській соціально-політичній дійсності не є самоочевидними, що породжує ідейний хаос та деградацію основних політичних таборів, а разом із тим і крах українського політичного проекту: «Отже багатьом вже ясно, що ми, Українці, зайшли на манівці. Наші ідеології: права, консервативна-гетьманська, центр, демократична-уенерівська і революційна-націоналістична вже не дають відповіді на вимоги часу. Крахує як ідеологія (не як московська імперія поки що) і комуністична ідея. Наш нарід несе страшні жертви. Наша молодь іде на шлях мучеництва. Але повстає страшна небезпека, що героїство, мучеництво і жертвовність ідуть неминуче на марно, бо всі зусилля для створення сильної України ідуть не тим шляхом, який призначено Провидінням нашої Батьківщині» [6, с. 5].

Щоб вийти із цього стану ідейно-світоглядної дезорієнтації Русов пропонує зрозуміти «місію України», зрозуміти природу нації та її провиденційну мету.

Ну думку Русова: «Нація є великий організм. Не механізм, який є неживим винаходом вищого, у випадку машини –

людського розуму. Тому вивчаючи Націю ми мусимо відкинути матеріалістичний спосіб студіювання, який є дуже придатний у пізнанні явищ неживої природи, які нам розкриває фізика, хімія, математика. Хемія і фізика дають нам змогу зрозуміти і деякі життєві явища, фізіологічні процеси, але лише явища (вже відбиті на матеріальному екрані) а ні в яким разі не саме життя. Так само й у вивченні ще складнішого організму, складеного і з матеріальних, і з психічних, і з спіритуальних елементів, який є – Нація» [6, с. 5]. Таким чином, Русов приходить до органіцистського розуміння природи нації, протилежного, однак, спенсерівському соціологічному позитивізму.

Трирівневість національного організму, що складається із матеріальних, психічних та духовних елементів, Русов означає поняттями дух, душа та тіло нації, очевидно запозичуючи цю термінологію ще з ранньохристиянської теологічної антропології.

Разом із тим, народ як організм, Русов відрізняє від нації як організму. Якщо перший має лише душу й тіло, то друга і душу, і тіло, і дух.

«Душа народу виявляється у його вдачі, побуті, мистецтві (підкреслюю: народнім мистецтві), у мові і є предметом вивчення етнографів, психологів, расологів. Тіло народу складається з певних і виявлених у певних пропорціях расових ознаках, в певних процентах людности<...>Дух нації виявляється найвиразніше у найбільш блискучі періоди її життя і то у найрізноманітніших проявах: у політиці, у мистецтві (національним мистецтві), у релігійнім житті, у культурі, і в цивілізації. Цей дух нації, раз прокинувшись і виявившись, лишає навіть у приспаній душі народу певну невмирущу традицію» [6, с. 8].

Таким чином, саме спіритуальний, духовний чинник, а не біологічні чи політичні умови, є тим, що дає змогу вирізнити ту чи іншу націю як соціальне явище. Дає змогу говорити про певну національну традицію, як конститuantу національної індивідуальності.

В цьому контексті зовсім по іншому сприймається чи не найбільш контроверсійний елемент політичної філософії Юрія Русова, а ще більшою мірою творчості його колеги по колу «Батави» Дмитра Донцова (висловлений у чи не найбільш поширеному його творі «Дух нашої давнини») – апеляція до біоантропологічного фактора та розподіл української етнічної маси на чотири основні расові компоненти (нордичний, динарський, остійський та медитеранський). Вперше подібна апеляція зустрічається у «Матеріялах до націоналдержавництва» Юрія Русова. Звісно, що така точка зору може викликати підозри в біологічному детермінізмі та навіть вульгарному расизмові. Однак, розкриття Русовим цих тез у подальших своїх працях спростовує таке припущення. Як зазначив Русов у «Душа народу і дух нації»: «Не вдаючись у подробиці взаємовідношень тіла, душі і духа зазначу лише, що ідеал є певне уконтрбалянсування цих трьох складників людини. Зле коли всі наші вчинки походять від тіла і цілком панують нами» [6, с.8]. Можна припустити, що така апеляція до «расової диференціації» в середовищі українського етносу була своєрідною антитезою до популярної у той час концепції про «динарську селянську расову сутність українців», що поширилася завдяки працям Федора Вовка та Юрія Липи та їх подальшій вульгаризації. Майже нічого спільного погляди Русова на расу не мали й пропагованим у ті часи німецькими расистськими теоретиками, типу

Ґюнтера, «нордицизмом». Розквіт української державності, за Русовим відбувся у моменти коли нордійський первень доповнювався іншими творчими расовими чинниками: «Нордійська верхівка само собою мішалася із Динаро-Медитеранським субстратом і ми бачимо розквіт нашої Київської державності, коли Україні кланялися і чужі. Ми бачимо великих князя св. Володимира, що мав у собі і вдачу нордійця войовника і динарця працюючого і оборонця свого краю, і медитеранця дипломата і тонкого знавця мистецтва» [6, с. 19]. Звісно, що твердження Русова (а пізніше і Донцова) спиралося на досить хиткий ґрунт досліджень з расової психології українців, що їх публікував Вадим Щербаківський, науково-популярний характер яких дуже часто переходив межу науковості, і перетворювався на вульгарну публіцистику. Але в цілому ці суперечливі ідеї Русова і Донцова слід тлумачити в контексті часу, та в контексті всієї творчості цих авторів. А це, в свою чергу, є запобіжником від так само антинаукових і вульгарних звинувачень на їх адресу.

Повертаючись до теми співвідношення понять нація та народ та співвідношення духовного, психічного та матеріального в суспільному організмі слід відзначити, що Русов вважав власне людський дух, що найбільшою мірою розкривається у розумових здібностях людини, робить особистість особистістю і поєднує її з трансцендентним світом: «Таким чином людина належить тілом до мінерального царства, душею до живої природи, а духом до царства ідей. Цебто духом зв'язана з вищими «надприродними» процесами і явищами, з тим світом ідей вічних про які сказано: «Небо і земля перейдуть, але слова Мої не перейдуть (Марк. 13,31)» [6, с. 54]. У суспільно-політичному ж вимірі, дух ви-

значає індивідуальність нації та перетворює окремих народ на державний організм: «Отже порівнюючи Націю з людським організмом, яким кермує дух, а не почуття, для нас стає зрозумілим, що нарід може жити, розвиватися, поліпшувати умови свого побуту, виявляти свою психіку (душу) у своїм мистецтві, але не створить Нації доки не буде готовим переняти той дух, який може зразу із народу зробити державу Націю» [6, с. 55].

Таким чином, розмежування понять нації і народу виводить також і на проблематику співвідношення етнічного та політичного у розумінні природи нації. Очевидно, що як і В'ячеслав Липинський, Русов не є прихильником як чисто етнічного («німецького»), так і чисто громадянського («французького») розуміння поняття нації. Адже нація може бути, за Русовим, багатоетнічною: «Порівнюючи різні держави і народи ми часто бачимо, що поняття нації і народу не є те саме. Наприклад ми не можемо говорити про «Американський нарід» бо Злучені Держави складаються з великої кількості народів, які прибули на протязі останніх трьох-чотирьох віків з Європи. Але ми можемо говорити про Державу USA і на наших очах твориться дух американської Нації відмінний від того, який є у кожного з її народів... Нація може включати в себе елементи одного народу, але і багатьох об'єднаних одним духом. Наприклад японська нація (не імперія) складається з одного народу, англійська нація з кількох (Шотландці, Англо-Сакси), французька з кількох народів (Бретонці, Норманці, Баски, Провансальці...). Коли ознакою народу є його мова то нація може мати іншу мову ніж складаючі її народи...» [6, с. 55]. Таким чином, головним консолідуючим націєтворчим чинником не є ані «конституційний патріотизм» чи «спільне громадянсь-

тво», ані єдина мова чи етнічне походження. А лише апеляція до трансцендентних принципів, які у своїй сукупності творять національну традицію.

Очевидно, що тут є прямі як паралелі, так і відмінності із концепцією нації В'ячеслава Липинського. Спільність із концепцією Липинського полягає у відкиданні обох найпопулярніших концептів націєтворення – чисто політичного та чисто етнічного. Відмінність полягає швидше у позитивному формулюванні джерел і основ націєтворення. В той час, як Липинський в своїй концепції нації апелював до принципу «вкоріненості», як осілості на певній території, Русов апелював вже до принципу «вкоріненості» у духовній традиції, що має трансцендентне коріння. Можна сказати, що у цій різниці уявляються відмінності між світоглядом дідичної земельної аристократії, сформулювати і втілити який хотів Вячеслав Липинський та світоглядом інтелектуальної еліти, представником якої безперечно був Юрій Русов.

Можна порівняти ідеї Липинського та Русова, Русова та Донцова і в іншому ракурсі – з огляду на їх бачення ролі тих чи інших професійних страт у державотворчому процесі. В той час як Липинський висуває на першу роль у цьому процесі верству «хліборобів-войовників», міцно укорінених у певній території, а Донцов верству «войовників» (яких протиставляє «гречкосіям»), Русов виступає прихильником сквородинівського принципу «сродності» у станово-професійному поділі ролей у державі: «В Нації всі елементи потрібні: і пробойові завойовники, і пасивні оборонці хлібороби, і талановиті запальні медитеранці і навіть буржуазно-дрібничкові остійці<...>Не даром Скворода казав, як було згадано: «Будь вовк кухарем, ведмідь різником, а кінь під верхівцем. Сіє є діло чес-

не. Якщо ж вовк грає на сопілці, ведмідь танцює, а кінь (як пес) приносить поноску – то не можна не сміятися. Всяка безвредна неприличність є смішна. Але коли вовк став пастухом, ведмідь монахом, а кінь радником – це вже не шутка а біда. О, якби ми зрозуміли, як це громадянству шкідливо!» («Алфавит або Буквар Мира») [6, с. 146].

Цікавою для дослідників може бути й проблема впливу філософсько-політичних ідей Юрія Русова на конкретні політичні організації того часу. Не вдаючись у детальний розбір цієї проблеми, яка заслуговує на окреме докладне дослідження, слід зробити кілька зауважень. Очевидно, що участь Русова у Гетьманському русі, як і близькість Донцова до ОУН, свідчило про їх більш або менш активну ангажованість у політичне життя. Але питання про конкретне втілення їх ідей в ті чи ніші політичні програми тієї чи іншої політичної сили досі є проблематичним. В цьому контексті цікавим є текст Донцова «Каста – не партія», опублікований на сторінках бухарестської «Батави», в якому він розглядає питання організаційного втілення «кастової ідеї» і який безперечно перегукується із ідеями Русова. Донцов різко протиставляє цю ідею «партійництву». На думку Донцова «Партія має програму, каста – кредо» [1, с. 5]. Тобто йдеться про те, що каста й Орден є насамперед об'єднанням людей зі спільними світоглядними цінностями, людей споріднених аксіологічними, антропологічними, психологічними та духовними прикметами: «засада кастовості впливає передусім з засади «особистості», «індивідуальності», духовно-моральної «сродності» провідної верстви» [1, с. 2]. Така «сродність», виражена у спільному «кредо», не має, на думку Донцова, нічого спільного із формальною «партій-

ною дисципліною». На думку Донцова, «партійні націоналісти», відчуваючи, що принципи єднання ослабкі, вдаються до посилення партійної дисципліни, що переростає у безоглядний послух партійному центрові. Але, на думку Донцова така дисципліна не скріплює, а розхитує групу, оскільки виносить на поверхню організації безпринципних кар'єристів, далеких від ідеалу «провідної касті» [3, с. 4].

Важливе уточнення тез Донцова про відмінність «партійності» і «кастовості» міститься у «Матеріях до націонал-державництва» Юрія Русова: «І в той же час як ославлене об'єднання кого небудь з ким би то не було, веде до безформности, а розбрат веде до стерильности зусиль, добір веде до створення справжньої державотворчої групи. Цей добір може цілком нехтувати партійними перегородками різних угруповань, бо він базується не на політичних переконаннях, а на людях одної духовности» [8, с. 9-10]. Очевидно, що повної реалізації такого організаційного ідеалу протягом подальшої української політичної історії досягти не вдалося. Однак, як «ідеальний тип», «модель» вона так чи інакше могла впливати на погляди тих чи інших політиків та політичних організацій. Яким чином і в якій мірі – це тема для окремого дослідження.

Як висновок можна ствердити, що Юрій Русов був продовжувачем ідеалістичного напрямку української філософії, репрезентованого такими мислителями, як Григорій Сковорода та Памфіл Юрке-

вич. Юрій Русов застосував основні постулати антропології та метафізики цього напрямку у своєму аналізові соціополітичної сфери, що дозволило створити оригінальний зразок політичної філософії на українському культурному ґрунті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донцов Д. Каста – не партія / Д. Донцов // Батава. – 1941. – № 5 – С. 2-7.
2. Королишин М. За об'єднаний український провід [Електронний ресурс] / Мирон Королишин. – Режим доступу: <http://hetman-ua.org/lipinsky/almanah/almanah-ua3.html>.
3. Логуш М. Пам'яті проф. д-ра Ю. Русова / Марія Лопуш // Свобода. – 1961. – Число 158. – 22 серпня. – С. 3.
4. Проф. д-р Юрій А. Русов помер в Канаді // Свобода. – 1961. – Число 149. – 9 серпня. – С. 1.
5. Рахно О. До біографії Юрія Русова / Олександр Рахно // Сіверянський літописю – 2013. – № 1 (109). – С.106-124.
6. Русов Ю. Душа народу і дух нації / Юрій Русов. – Філадельфія : Видання «Америки», 1947. – 156 с.
7. Русов Ю. Матеріали до націонал-державництва / Ю. Русов // Батава. – 1941. – № 2-3. – С. 8-16.
8. Русов Ю. Матеріали до націонал-державництва / Ю. Русов // Батава. – 1941. – № 4. – С. 3-10.
9. Русов Ю. Матеріали до націонал-державництва / Ю. Русов // Батава. – 1941. – № 5. – С. 7-13.
10. Русов Ю. Матеріали до націонал-державництва / Ю. Русов // Батава. – 1941. – № 6. – С. 5-13.
11. Русов Ю. Матеріали до націонал-державництва / Ю. Русов // Батава. – 1941. – № 7. – С. 2-9.